

ЗЕМЛЕРОБСЬКІ ЗНАРЯДДА Х–ХІІІ СТ. З ДАВНЬОРУСЬКИХ ПАМ'ЯТОК ЖИТОМИРСЬКОЇ ОБЛ.

*Хададова Марина,
старша викладачка
Житомирський державний університет
імені Івана Франка
м. Житомир*

Анотація. Розглядаються та характеризуються типи землеробських знарядь давньоруського часу що походять з археологічних пам'яток Житомирської обл.

Ключові слова: землеробство, орні знаряддя, наральник, серп, чересло, коса.

Археологічне вивчення пам'яток давньоруського часу на території сучасної Житомирщини дозволило зробити висновки по рівень розвитку землеробства, як основної форми господарювання населення регіону. Визначну роль в цьому відігравали знахідки залізних землеробських знарядь, виявлених під час розкопок Райковецького городища, городищ в Городську та Колодяжному. В подальшому накопичений матеріал дозволив класифікувати знаряддя, визначити їх особливості та умови використання.

Виділяють знаряддя для первинної та вторинної обробки ґрунту, знаряддя для збирання врожаю та знаряддя для переробки врожаю, представлені кам'яними жорнами. Питанням слов'янського та давньоруського землеробства в цілому, та безпосередньо землеробським знаряддям, присвячені праці В. Маслова, В. Довженка, Ю. Краснова, С. Горбаненка та ін. Зокрема С. Горбаненко наголошує на успадкуванні землеробських традицій та орних знарядь від ранніх слов'ян празької культури в райковецькою культурою, а в подальшому – давньоруською [2, с. 303].

Розвиток землеробства в давньоруський час був неоднорідний. В поліській зоні більш архаїчний, підсічно-вогневий. Землеробські знаряддя теж були примітивні, зокрема дерев'яні мотики, іноді з залізним наконечником. В лісостеповій зоні поширюється орне землеробство.

Велика кількість знахідок землеробського інвентарю походила з Райковецького городища. Керівник розкопок Т. Мовчанівський звернув увагу на скупчення рілницьких знарядь на городищі та відсутність їх в землянкових спорудах за межами городища. Також він зазначив, що майже в усіх клітках були присутні залишки зерна, борошна або печеного хліба. До того ж основним

орним знаряддям виступає плуг з залізним наральником. Наральників на городищі знайдено 15 шт. [5, с. 138-150].

Землеробські знаряддя з Райковецького городища класифікував і описав В. Маслов. Серед знарядь для обробки ґрунту він виділяє наральники як «досягнення в розвитку орної техніки» [4, с. 46]. Райковецькі наральники були двох видів – вузьколопатеві з загостреною робочою частиною, які могли прокласти вузьку і неглибоку борозну, та широколопатеві, більш досконалі. Обидва кріпились до дерев'яної частини плуга. Широколопатеві наральники знайдені також в Городску та Колодяжині. До цієї групи відносяться також різакі, які розглядають як частину складного плуга, лемеші та чересла [3, с. 75].

На думку дослідників плуг з широколопатеvim наральником і різакom використовували для обробки важкого ґрунту, а вузьколопатеvий для легкого, зокрема супіскового [4, с. 57-58].

Для вторинної обробки ґрунту, за припущенням дослідників, використовували суцільно дерев'яні знаряддя – борони-суковатки. Це підтверджується етнографічними джерелами, оскільки дерево в звичайних умовах не зберігається [1, с. 125]. Із дерева виготовлялись і заступи. Залізним було лише окуття, що кріпилось до вирізаного із дерева держака.

Знаряддя для збирання врожаю на давньоруських пам'ятках Житомирщини представлені серпами та косами. Так на Райковецькому городищі знайдено 113 серпів різних видів. В. Маслов зазначав, що більшість їх схожі на сучасні. Але він виділив групу маленьких серпів, які, на його думку, використовувались для зрізання колосків без соломи. Серпи також були виявлені на інших городищах Житомирської обл., а також в поховальних пам'ятках давньоруського часу в м. Житомирі [3, с. 44]. Коси були поширені двох типів – з практично прямим лезом та коса-горбуша. Остання вірогідно використовувалась для сінокошу [4, с. 48].

Виготовлення металевих землеробських знарядь було місцевим. Вироби мали досить просту форму, виготовлялись із одної металевої пластини з мінімальною додатковою обробкою. Розміри і форми у них доволі різняться, часто відсутня симетрія, що свідчить про відсутність стандартів виробів і потреби в певній естетиці. Але вони характеризують рівень розвитку землеробства давньоруського населення X-XIII ст.

Список джерел та літератури

1. Горбаненко С., Пашкевич Г. Землеробство давніх слов'ян (кінець I тис. до н.е. – I тис. н.е.). Київ, 2010. 316 с.
2. Горбаненко С. Порівняльний аналіз сільського господарства передодня утворення Давньої Русі. *Археологія і давня історія України*. 2018. Вип. 1. С. 301-320.

3. Довженок В. Землеробство древньої Русі до середини XIII ст. Київ, 1961. 268 с.

4. Маслов В. Рільницьке знаряддя і техніка за пам'ятками Райковецького городища феодальної доби. *Наукові записки Інституту історії матеріальної культури*. 1937. Кн.1. С. 43-72.

5. Мовчанівський Т. Райковецьке городище XI-XIII ст. *Наукові записки Інституту історії матеріальної культури*. 1935. Кн. 5-6. С.125-176.